

telmezőeként jelent meg. Nem nőtt megfelelően a tanulóknak munkát adó termelőszövetkezetekben, üzemekben a munka szervezettsége, az alkalmazott technika színvonala, s ezt a kedvezőtlen hatást fokozta a vezetők irányítási, fegyelmezési és jutalmazási jogkörének tartalmi és formai korlátozása.

A munkafegyelem megszilárdítása érdekében helyre kell állítani a munka tekintélyét, a fegyelmezett munka becsületét, és ezzel párhuzamosan különböző, a szocialista társadalom jellegétől nem idegen eszközök és módszerek segítségével meg kell szilárdítani a szocialista munkaerőkölcsöt. A feladatok csak együtt és lényegileg egyidejűleg valósíthatók meg. A vázoltak realizálásában része kell hogy legyen az anyagi és erkölcsi elismerésnek, a „társadalmi kényszernek”, a nevelésnek és példamutatásnak.

Szükségesnek tartjuk továbbá, hogy a tanulók mind anyagilag, mind erkölcsileg megfelelő mértékben érdekeltek legyenek a fegyelmezett munka feltételeinek biztosításában, illetve annak megkövetelésében. A munkafegyelem javításának alapvető feltétele, hogy a tanulók szubjektív módon is jól érezzék magukat a munkahelyükön.

Ez többek között megkívánja a demokratizmus fejlesztését, a munkafegyelem szocialista jellegének erősítését, a fegyelmezett munkát elváró közszellem kialakítását, a tulajdonosi érzés fejlesztésének elősegítését.

SZOLNOKY KÁLMÁN
Kaposvár

Az önnevelés folyamatának metodikai kérdései

Abban jeles mindenki, s arra tör
S élte javát is abban tölti el,
Miben érzi, hogy túltesz önmagán.
(Euripidész)

Az önnevelés lehetősége

Ismeretes, hogy az önnevelés a nevelésnek az a formája, melyben a nevelés alanya és tárgy azonos, vagyis ahol a nevelés tipikus két pólusa egybeesik. [1]

Az önnevelés lehetősége számtalan belső és külső tényezőtől függ. Mindenkinek önmagának kell beavatkoznia a fejlődést megakadályozó hatások megszüntetésébe, elhárításába, hogy biztosítsa a célba jutás zavartalan menetét. [2] Az önnevelés ideje az ifjúkori iskolai tanulmányok befejezését követően az élet végéig tart. Lényegében egybeesik a lifelong education (élethossziglani nevelés) terminológiájával. Arról is van tudomásunk, hogy Thorndike a New York-i Columbia Egyetem tanára vizsgálati alapján bebizonyította, hogy a felnőtt személyek tanulási képessége közel áll a 17—19 éves ifjakéhoz. Ugyancsak Thorndike szerint figyelemre méltó adat az, hogy a világtörténelem legnagyobb személyiségei átlag 47 és fél éves korukban alkották meg kiemelkedő művüket. [3] Az önnevelés tehát két pólust magában foglaló nevelési forma, amely lényegében és kifejezetten az ifjúkori iskoláskor végétől egészen az élet befejezéséig tart. Az utóbbi korszak semmivel sem kedvezőtlenebb, mint az ifjúkori iskolás évek, s itt természetesen a szellemi kapacitásra gondolok.

Mielőtt az önnevelés lehetőségéről beszélnénk, érdemes röviden áttekinteni, hogy ki miként értelmezi az önnevelést. A *pszichológia* legkifejezettebben a különböző

tic-ek és fóbiák leküzdésében, a klinikai pszichológiában használja, és gyógyítási stratégiaként értelmezi. Jellegzetessége, hogy az önnevelési képesség kialakítására egy pszichológus nyújt segítséget. A cél itt tulajdonképpen nem más, mint az azonos szituációban jelentkező kóros tünetek csökkentése, illetve a fóbiák megszüntetése.

A *pedagógiában* figyelemre méltó Ancsel Éva álláspontja, aki szerint az önnevelés nem akaraterő-fejlesztés önmagunkban. Lényegét abban látja, hogy másokkal együtt alakítom mindennapi életünk körülményeit, úgy, ahogy ez Makarenkónál történt. Ebben az esetben az önnevelés — mondja a szerző — az erkölcsi nevelés lényege. [4]

A *vallás* is használja ezt a terminológiát. Itt nem jelent mást, mint valakinek — egy transzcendens lényeg — kedvéért előírások, szabályok szellemében való „ön-szoktatása”. A hagyományos vallásokban ez mások közreműködésével történik. Az úgynevezett „correcto fraterná”, vagyis testvéri intés segítségével. Az előjáróknak is volt figyelmeztetőjük: az „admonitora”.

A fentiekből is láthatjuk, hogy a pszichológiában a terapata, a pedagógiában a makarenkói közösség, a vallásban az úgynevezett lelkivezető által kezdheti valaki meg önnevelését.

Freud szerint — aki nem önnevelésről, hanem önmegvalósításról beszél — az önmegvalósítás elsősorban az ösztönadottságok legteljesebb kiélésével egyértelmű. Ez az álláspont elfogadhatatlan, hiszen a kiélés legalább annyira konfliktushordozó, mint az elfojtásuk. [5]

A *marxizmus* eszmerendszerében az elidegenedettségek felszámolásában van nagy jelentősége. Az elidegenedettségek felszámolásával ugyanis nagyobb tér nyílik valamennyi emberi lehetőség kimunkálására.

Ralph Waldo *Emerson*, a bostoni esszéista szerint „Lelkének tulajdonságaival átítatva minden megvan az emberben. S amilyen tulajdonság van benne, azzal tölt el mindent, amit elérhet — nem is törekszik arra, hogy a végtelenbe veszítse el magát, hanem bármilyen hosszú is vagy görbített a pályája, minden figyelme végül saját magára tér vissza. Élettel tölt be mindent, amit tud, s csupán azt látja, amit élettel tölt be.” [6]

Nietzsche a következőket ajánlja: „Állítsd magad elé rendre tiszteleted tárgyait, s meglehet, lényegük és soruk megnyilvánítja neked a törvényt, tulajdon magad törvényét. Hasonlítsd össze ezeket a tárgyakat, nézd, mint egészítik ki, bővítik, fokozzák, tisztazzák egymást: mint képeznek lépcsőt, melynek fokain Te eleddig magadhoz felértél.” [7]

Az önnevelés célja

Az önnevelés célját már értelmezték úgy, mint a tökéletesedés vágyát. [8] Miután nevelni annyit jelent, hogy valakit valamire (másra, többre) megtanítunk, ez önmagunk esetében sem lehet más. A cél azonban mindig egy meghatározott külső és belső feltételen keresztül valósulhat meg. A belső feltétel változhat a célok váltogatásával, a külső feltétel a társadalmi aspektus. Azokra a kérdésekre: hogy „Hová is helyezhetem önmagam célját a társadalom cél- és eszmerendszeréhez képest?”, vagy — „Megkezdhető-e az önnevelési képesség kimunkálása az iskoláskorban?”, Angelusz Erzsébet kielégítő és megindokolt választ ad: „Ha az egyén az eszmények alapján nem tudja magát kibontakoztatni, elfordul tőlük, s ellenükre cselekszik. Ha nem tudja magát egy társadalom vérkeringésébe bekapcsolni, könnyen válhat társadalmilag káros tevékenységek végrehajtójává. Mindezek tudatában fontos, hogy az iskola erkölcsi normarendszere differenciált legyen, toleranciája nagyívű, s lehetőleg mennél kevesebb emberi megnyilvánulással szemben tartalmazza az egyértelmű elutasítás álláspontját.” [9]

Angelusz tulajdonképpen itt arról beszél, hogy már egy nagy toleranciájú iskola, differenciált erkölcsi normarendszerrel, kevés elutasítással az önnevelést, az önmegvalósítást szolgálhatja. Természetesen az önnevelés célja végeredményben az a társadalmilag hasznos tevékenység lehet, amely nem ellenkezik egy differenciáltabb, árnyaltabb erkölcsi normarendszerrel. Ilyenféleképp a cél sokféle lehet. Idő kell ahhoz, mire az egyén célt tűz ki, célokat váltogat, és felfedező örömmel lát neki megvalósításához. Mindezekre már iskoláskorban nevelhetjük a gyermekeket. A valódi — iskoláskoron túli — önnevelés, önmegvalósítás annyiból szerencsésebb, hogy az iskola szükséges kötöttségei alól felszabadulva valójában önmaga szervezheti meg saját nevelését.

Miféle célokat fog kitűzni? (azon belül, ami megegyezik a társadalom alapvető érdekeivel, és nem ellenkezik egy differenciált erkölcsi normarendszerrel). E célkitűzés alapja a sokféle lehetőség a tudomány, a gazdaság és a művészetek terén.

Önnevelés vagy önmegvalósítás?

Tulajdonképpen az önnevelés az önmegvalósítás egy alsóbb foka, azaz egymásra épülnek. Az önnevelés értékre irányulás vagy szabályozás. Az önmegvalósítás sok-sok önnevelési lépésen át megvalósított eszmény. Mint egymásra épülő két fokozat, de mindkettőben megvan a másik is — tekinthetjük az önnevelést taktikának, az önmegvalósítást stratégiának. Az önnevelésben inkább a szabályozás, az önreguláció, a kerregelő magatartás a domináns. A közelebbi célok önnevelés útján, a távolabbi pregnáns célok pedig az önmegvalósítás útján realizálódnak. Az önnevelés szinonimájaként is használhatjuk az önszabályozás és önirányítás kifejezéseket.

Az önnevelés fázisai

Lényegében beszélhetünk egy *alappfázisról*, amikor megtettük az első döntő lépést, s ezzel egy új szituációt teremtettünk magunknak. A második fázis az *intenzív fázis*, amikor is e „felemelt” alapról kell továbblépnünk. Az alappfázis végén megkapjuk a visszacsatolást (az eredményben), s így léphetünk tovább. A visszacsatolás itt önkontrollt jelent. D. Watson és R. Tharp (1975) szerint az önnevelő egyénektől mindig megkérdezhetnénk: „Sikerült Önnek az önváltozás?” Erre az egyszerű kérdésre röviden igennel vagy nemmel válaszolhatunk. Néha valóban egyértelmű az önváltoztatás, és találon válaszolhatunk rá. A hallgató, aki leszokott a dohányzásról, a fiatalember, akinek életében először van barátnője, vagy a túlsúlyos, aki rövid idő alatt 10 kg-ot fogyott — ez önmegváltoztató tudás. A visszacsatolást (önkontroll) maga az eredmény adja. Nem szükségszerű mindig bonyolult önnevelési lépésekben gondolkodni, de az eredmény elérésekor érdemes a megtett úton gondolkodni.

Az önszabályozás főként *Kanfer* (Kanfer, Goldstein 1977) nevéhez fűződik.

Kanfer az önszabályozás három szintjét különbözteti meg:

1. *Önellenőrzés*

Az önellenőrzés folyamán gondosan és figyelmesen átvizsgáljuk saját tevékenységünket.

2. *Önértékelés*

Összehasonlítom: amit önmagam tettem, és amit tennem kellett volna.

3. *Önerősítés*

A pozitív önerősítés biztosítja a munka folytatását. A negatív a magatartáslánc megszakadásához vezet.

Az „önmódosító” eljárások nagyon széleskörűek és elterjedtek. Ilyenek lehetnek például: az önerősítő technikák, az önbüntető technikák, az alternatíva technikák, a gondolatkontroll technikák, a verbális kontroll technika, az elviselési kontroll technika, a félelem kontroll technika, a kora gyermekkori örirányítás technikája vagy a stressz immunitás technikája. Mindez természetesen társadalmi közegben történik a társadalomba ágyazva. Az önnevelő, az önmegvalósító csakis a társadalmon keresztül, másokon, közösségeken keresztül nevelheti, valósíthatja meg önmagát.

Az önnevelés lehetősége

Az önnevelés lehetősége — mint az előbbieken már szó volt róla — külső és belső feltételeken áll. Az önnevelés helye már az iskolában is fellelhető. A rendszeres iskolázást nem lehet önneveléssel helyettesíteni. A személyiség azonban iskolai mellett vagy után csak ezen a módon tudja önmagát megvalósítani.

A feltételei pedig a következők:

A külső feltételek:

1. Kreatív iskolák (alap-, közép- és felsőfokú).
2. Megegyezés a társadalom alapvető érdekeivel.
3. Ne sértse az erkölcsi normarendszert.
4. Társadalmi lehetőség
  - lehetőség pluralizmusra
  - iskolai, társadalmi tolerancia
5. Anyagi, eszközi sokféleség a társadalomban
  - enciklopédizmus (a választáshoz)

A belső feltételek:

1. Kreativitás.
2. Esztétikai érzék.
3. Rendszeresség.
4. Önérdék.
5. Hajlandóság önvizsgálatra.
6. Önismeret.

Az *önnevelés eredménye* az élet, a társadalom világos, tiszta, helyes látása, a munka helyes és valódi értékelése. Boldogulni akarás, önbizalomból és optimizmusból fakadó cselekvési készség, amely végső soron nemcsak önmagát, hanem az egész társadalmat boldogítja, ha éppen nem is egyszerre belátható úton és módon.

Az iskola szerepe az önnevelésben

Tulajdonképpen az iskola feladatához tartozik (legalábbis az általánosan képző iskoláéhoz) az önművelés, az önnevelés megalapozása. Az önművelés az önnevelés része. Fontosak lehetnek az iskolában:

- elsajátítási képességek, technikák fejlesztése,
- ismeretszerzési források, lehetőségek, közvetítők felismerése, használata,
- egymástól való tanulás és az egymást tanítás igényének és képességének kibontakoztatása,
- különböző ismeretek értékelésének gyakorlása,
- egyéni problémamegoldó és együttműködést feltételező képességek fejlesztése.

Wilhelm von Humboldt, a nyelvtudós 1810-ben az „Einsamkeit und Freiheit” című munkájában (magyarra fordítva: Magányosság és szabadság) leírja a személyes szférába behatoló tanár-diák viszony módját. Ugyanebben a művében szól arról, hogy miként lehet olyan személyiségeket nevelni, akik képesek önmegvalósításra, önállóan irányított továbbgondolásra. Az ilyenfajta képzés három faktorát W. Humboldt az alábbiakban jelölte meg:

1. A hallgató legyen lelki és emberi kontaktusban egy jelentős tanárával.
2. Vegyen át nagyon korán felelősségteljes feladatokat, problémákat.
3. Ismerkedjen meg különböző érték- és életformákkal.

A Humboldt-féle faktorok közül az elsőben a példakép, az együttműködő tanár-diák viszonyról van szó, amit kölcsönös szimpátia és barátság erősít meg. A jelentős tanár nemcsak azért jelentős, mert egyéniség, hanem azért is, mert szakmáján kívül erkölcsi normarendszere is elfogadható, vonzó a diákok számára (a diák visszagondolhat rá).

A második faktorban a diák nem „mintadarabokon” dolgozik, és nem „tanproblémákon” gondolkodik, hanem a valódi élet valódi felelősségét veszi át (az önnevelés színtere). Harmadszorra a különböző érték- és életformák megismerése a tudáshoz vezető utak sokféleségét és a társadalmat ismerteti meg (sokféleség, választhatóság).

Lényegében az első faktor szakmai-erkölcsi-lelki kapcsolat (emlékezzünk vissza: önnevelés sem kezdődhet egyedül), a második a problémamegoldást teszi lehetővé (erre is nagy szükség van az önnevelés során), a harmadik társadalmi aspektus: társadalmi értékeket, életformákat vesz beható vizsgálat alá (ez a közeg, amiben megvalósul).

Érdeklődés és önnevelés

Miért is motiválunk az iskolában? Miért kezdődik minden tanóra azzal, hogy a tanár felkelti a tanulók érdeklődését? Csakis azért, mert a gyermek arra tud figyelni és azt tudja jobban elsajátítani, ami felkelti érdeklődését. Tulajdonképpen a tanárnak minden órára meg kell keresnie azt az eljárást, amivel nemcsak a diákokat, hanem saját magát is motiválja. Ez az önnevelés egyik bölcsője, az érdeklődés iskolája: ahol a tanár önuralomra neveli magát, toleranciára nevel, és maga is tolerál, ahol az érdeklődés felkeltéséhez magát neveli arra, hogy miként találhatja (milyen utakon) érdeklődési csomópontot a tanítási anyaghoz és a tanítványok érdeklődéséhez.

Epilógus

Kallikles: Mit értesz az önuralmon?

Sokrates: Nem valami találós mesét. Mit az egész világ, azt mondom én is önuralomnak: ha valaki mértékletes, magának parancsolni tud, s benne támadó gyönyört és vágyat fékentartja.

(Platon: Gorgias)

JEGYZETEK

[1] Pedagógiai Lexikon. Vol. III. p. 398. Akadémiai Kiadó, Budapest 1978.

[2] *Ambrus Béla*: A nevelő önnevelése. Magyar Gyermekevelés, V. évf. No. 3. p. 36. Székesfehérvár.

[3] Néptanítók Lapja 1934. p. 823.

- [4] *Farkas Endre*: Legyen a nevelés mindig beavató jellegű. Beszélgetés Ancsel Évával a nevelésről. Magyar Pedagógia, 1986/3—4. p. 439.
- [5] *Angelusz Erzsébet*: Filozófia, antropológia, nevelés. Akadémiai Kiadó, Budapest 1984.
- [6] *Ralph Waldo Emerson*: Essayk p. 86. Révai Kiadás, Budapest
- [7] *Nietzsche*: Korszerűtlen elmélkedések. p. 149—150. ford.: Wildner Ödön, Révai Kiadás, Bp. 1921.
- [8] Uo. m. 2.
- [9] Uo. m. 4.

IRODALOM

- Benesch H.*: Wörterbuch zur Klin. Psychologie dtv München 1981 p. 253—266.
- Bernáth—Horváth—Mibály—Páldi*: Az önálló tanulás feltételei és lehetőségei. Akadémiai Kiadó, Bp. 1981.
- D. Watson—R. Tharp*: Einübung in Selbstkontrolle. München, 1975.

BALOGH JENŐ
Mezőkövesd

Esztétikai nevelés a diákotthonban és kollégiumban

Az esztétikum felfedezése, átélése bizonyos személyes, bensőséges kapcsolatot tétel fel a valóság lényege és a tanulóink között, így ez a kapcsolat minden esetben bizonyos emocionális kapcsolatot, hatást jelent. Esztétikai nevelésünk lényege tehát az, hogy az esztétikai elsajátításnak ezt a törvényszerűségét érvényesítsük nevelőmunkánk során.

A diákotthoni és kollégiumi tevékenységek során (kulturális foglalkozás, technikai tevékenység stb.) arra kell törekedni, hogy tanulóink életkori sajátosságuknak megfelelő szinten és mélységben megismerjék az anyagi világ lényegét, találják meg benne a szépet, gyönyörködni tudjanak benne, s mindez ne „külső kényszerítésből”, hanem belső igényükből, meggyőződésükből fakadjon.

A diákotthon és kollégium feladata az, hogy a maga sajátos — az iskolai oktatástól, neveléstől sokszor eltérő — módján erősítse ezt a hatást gyakoroltatással, tevékenységgel.

A szabadidős foglalkozások — az iskolai tanórák bizonyos kötöttségével szemben — erre nagyobb lehetőséget adnak a kollégiumban. (Ezekre a lehetőségekre a későbbiekben még visszatérek.)

Úgy érzem, ezt a nevelési lehetőséget nem szabad kihagynunk pedagógiai tevékenységünkben.

Sajnos, véleményem szerint, nevelési rendszerünkben az esztétikai nevelés nem kapott olyan hangsúlyt az utóbbi években, mint amilyenre személyiségformáló, ismeretnyújtó hatása miatt jogosult lett volna.

A tudományos-technikai forradalom, a számítógépek, az ipar, a gazdaság gyors ütemű fejlődése előtérbe helyezte a „technikai gondolkodást”, a pusztá tények, ismeretek elsajátítását.

A hatalmas méretű tananyag elsajátítása mellett sokszor elfeledkezünk arról, hogy tanulóink „érző” lények. Az esztétikai élmény befogadása, átélése szabad időt, élmélyülést kíván. Futólag, „állva” nem élvezhető igazán pl. egy zenemű szépsége. Tanulóink szinte egész napos programja, életrendje nem mindig teszi lehetővé az átélést, a meditálást, az érzelmi hatások önmagukban való elrendezését.